

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΖΗΝΩΝΟΣ ΣΤΟΝ ΚΑΙΛΙΟ ΑΥΡΗΛΙΑΝΟ (TARD. PASS. 4.99-101)

Ένα χωρίο του Ρωμαίου ιατρικού συγγραφέα Καιλίου Αύρηλιανού (Caelius Aurelianus) έχει δημιουργήσει κατά καιρούς ποικίλες συζητήσεις ως προς το ζήτημα της ταυτότητας του Έλληνα ιατρού, στον οποίο αναφέρεται.

Το χωρίο απαντά στην πραγματεία του Καιλίου Αύρηλιανού *Tardarum sive chronicarum passionum libri* (4. 98-99)¹ σε σημείο που πραγματεύεται την κωλίτιδα και τα ένδεδειγμένα φάρμακα προς αντιμετώπισή της. Το κείμενο του χωρίου έχει ως εξής:²

Perseverante morbo, convenit in accessionis statu aquam bibere cyathos duos vel tres, calido oleo diligenter admixto. etenim incendia levigat et ventrem mollit et tumorem mitigat. quapropter magis hoc melius mulso probamus, siquidem saepe conflammet atque inflet. dantur plurima alia bibenda composita vel simplicia, ut est Zenonis, diastic(had)on appellatum, colicum medicamen, item Cassii ex gingibere confectum, quod diagingibereos appellant, et mille preterea, quae concurrenti tempore lacescendo medeantur, praeter tempus vero gravationem ingerentia aliquos in periculum graviter mittant, aliquos errore relevationis fallant, ob presentis temporis perditum sensum, quod Graeci anaesthesian appellant, hebetudine partium suffecta.

5 diastic(had)on Bentz; diasticon *Sich*: dia stoechados Rov^m, diasticados Drabkin.

Θα επιθυμούσα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον καθηγητή Άνδρέα Βοσκό για την ενθάρρυνσή του προς την εργασία μου, καθώς και για τις καίριες επισημάνσεις του. Ευχαριστίες απευθύνονται και στο I.K.Y. για τη γενναιόδωρη υποστήριξη της έρευνάς μου στο Κέμπριτζ (2004-2008).

1. Έκδόσεις της πραγματείας: I. E. Drabkin, *Caelius Aurelianus, On Acute and On Chronic Diseases*, Chicago, Chicago University Press, 1950 (με άγγλική μετάφραση)· G. Bentz – I. Pape, *Caelius Aurelianus, Akute Krankheiten Buch I-III. Chronische Krankheiten, Buch I-V*, 2 τόμοι, Βερολίνο, Akademie Verlag, 1990-1994 (με indices των J. Kollesch και D. Nickel). Περαιτέρω βιβλιογραφία: A. M. Urso, *Dall'autore al traduttore. Studi sulle passioni celeres e tardae di Celio Aureliano*, Messina, EDAS, 1997· Ph. Mudry (έπιμ.), *Le traité des Maladies aiguës et des Maladies chroniques de Caelius Aurelianus. Nouvelles approches. Actes du colloque de Lausanne 1996*. Textes reunis et édités par Philippe Mudry, avec la collaboration de Olivier Bianchi et Daniela Gastaldo, Nantes 1999.

2. Το κείμενο του χωρίου στηρίζεται στον Drabkin, ό.π. (σημ. 1), σ. 879 και στους G. Bentz – I. Pape, *Caelius Aurelianus, Akute Krankheiten Buch I-III. Chronische Krankheiten, Buch I-V*, Teil 2: *Chronische Krankheiten III-V*, ό.π. (σημ. 1) σ. 830.

Μετάφραση: Ἐάν ἐπιμείνει ἡ νόσος, ἀρμόζει σὲ περίπτωση παροξυσμοῦ νὰ πίνει (ὁ ἀσθενής) δύο ἢ τρεῖς κυάθους νερό, στὸ ὁποῖο ἔχει ἀναμιχθεῖ ἐπιμελῶς ζεστὸ λάδι. Διότι καὶ τὶς καύσεις (καψίματα) τοῦ στομάχου ἐλαφρύνει καὶ τὴν κοιλία μαλακώνει καὶ τὸ οἶδημα καταπραΰνει. Γι' αὐτὸ τὸ δοκιμάζουμε θεωρώντας το καλύτερο ἀπὸ τὸ οἰνόμελι, ἐπειδὴ αὐτὸ (τὸ οἰνόμελι) συχνὰ δημιουργεῖ φλεγμονὲς καὶ ἐμφυσήματα. Δίδονται καὶ πάρα πολλὰ ἄλλα φάρμακα γιὰ κατάποση, σύνθετα ἢ ἀπλά, ὅπως εἶναι τὸ φάρμακο τοῦ Ζήνωνος κατὰ τῆς κωλίτιδος ποὺ ὀνομάστηκε διὰ στοιχάδων [ἐκχύλισμα ἀπὸ τὸ ἀρωματικὸ φυτὸ στοιχάς, λατ. *Lavandula stoechas*, LSJ⁹ σ. 1647] καὶ ἀκόμη τὸ φάρμακο τοῦ Κασσίου ποὺ παρασκευάστηκε ἀπὸ ζινζίβερι (τζίντζερ) καὶ τὸ ὁποῖο ὀνομάζουν διὰ ζινζιβέρεος, καὶ χιλιάδες ἀκόμη, τὰ ὁποῖα ὅταν δίνονται στὸν κατάλληλο χρόνο θεραπεύουν μέσῳ τῆς ἐπιδράσεώς τους· ὅμως σὲ ἄλλο χρόνο (διδόμενα) ἐπιφέρουν μία στομαχικὴ ἐπιβάρυνση καὶ ὀδηγοῦν κάποιους σὲ ἀκόμη σοβαρότερο κίνδυνο, ἐνῶ ἄλλους τοὺς ξεγελοῦν μέσῳ τῆς ἐσφαλμένης ἐντυπώσεως ὅτι ἐπέτυχαν τὴν ἀνακούφιση, ἐξαιτίας τῆς ἀπώλειας τῆς αἰσθήσεως τοῦ παρόντος χρόνου, πράγμα τὸ ὁποῖο οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν ἀναίσθησία, ὅταν ἔχει ἐπέλθει κατάρρηση τῆς λειτουργίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος.

Τὸ θέμα ποὺ ἐγείρει τὸ χωρίο εἶναι ἡ ταυτότητα τοῦ ἀναφερομένου ἱατροῦ Ζήνωνος. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Ζήνων, δημιουργὸς τοῦ φαρμάκου διὰ στοιχάδων κατὰ τῆς κωλίτιδας; Στὸ παρελθὸν εἶχε διατυπωθεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Ζήνων αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Ζήνων ὁ Κύπριος, ἱατρὸς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ., ὁ ὁποῖος συνδεόταν φιλικῶς μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουλιανό.³ Ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς εἶναι ἱατρὸς τοῦ 5ου αἰῶνος μ.Χ.· ὡς ἐκ τούτου καὶ ἀπὸ χρονολογικῆς ἀπόψεως θὰ ἦταν δυνατὸ στὸ χωρίο αὐτὸ νὰ ἀναφέρεται ὁ Κύπριος ἱατρὸς, ὁ ὁποῖος προηγεῖται χρονικῶς κατὰ ἓνα αἰῶνα τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ.

Ὡστόσο, τὰ πράγματα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἔτσι.⁴ Ὁ ἀναφερόμενος στὸ χωρίο τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ Ζήνων μᾶς παρουσιάζεται ὡς φαρμακολόγος· ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ δραστηριότητά του φαίνεται νὰ βρίσκει ἐγγύτερα πρὸς αὐτὴ ἄλλων παλαιότερων ἱατρῶν οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὸ ὄνομα Ζήνων: τοῦ Ἡροφιλείου ἱατροῦ καὶ φαρμακολόγου Ζήνωνος τοῦ Λαοδικέως (β' μισό τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.) καὶ τοῦ ἐπίσης Ἡροφιλείου ἱατροῦ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς Ζήνωνος, ὁ ὁποῖος συχνὰ ταυτίζεται μὲ τὸν Ζήωνα τὸν Λαοδικέα.⁵ Στὸ ἄρθρο του στὴν *Real-*

3. I. N. Δάμπασης, *Ἱστορικαὶ Ἱατρικαὶ Μελέται*, Σειρὰ Δευτέρα, Ἀθήναι, Ἑταιρεία Κυκλαδικῶν Μελετῶν, 1968, σ. 238· A. Papaxenopoulos, *Zypriotische Medizin in der Antike*, Würzburg 1981, σσ. 65-66· K. Χατζηστεφάνου, «Ἡ Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία», [«VIII. Ἱατρικὴ»], στὸ Θ. Παπαδοπούλλου (ἐπιμ.), *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, τ. 2, μέρος β', Λευκωσία 2000, σ. 1046.

4. Βλ. τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Ἀνδρέα Βοσκοῦ, *Ἀρχαία Κυπριακὴ Γραμματεία*, τ. 4: Ἱατρικὴ, Λευκωσία, Ἰδρυμα Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης, 2007, σ. 669.

5. Ζήνων Λαοδικεύς: *RE 2.Reihe*, τ. 10.a (Zenobia-Zythos), λ. Zenon (ἀρ. 13), στήλη 146

Encyclopädie, ὁ Kudlien ταυτίζει τὸν Ζήωνα τοῦ χωρίου IV.99 μὲ τὸν Ζήωνα τὸν Λαοδικέα: ὁ Ζήων Λαοδικεὺς ὡς Ἡροφίλειος εἶχε γράψει πραγματεία περὶ φαρμάκων· ἐπίσης, ὡς Ἡροφίλειος χρησιμοποίησε στὶς θεραπείες του κυρίως φάρμακα, ὅπως καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἀναφορὲς φαρμάκων του στὸν Πλίνιο Πρεσβύτερο, στὸν Κέλσο, στὸν Φιλούμενο καὶ στὸν Γαληνό.⁶ Ἐπομένως, κατὰ τὸν Kudlien, καὶ τὸ φάρμακο διὰ στοιχάδων ἢ διὰ στοιχάδος τὸ ἀναφερόμενο στὸν Καίλιο Αὐρηλιανὸ εἶναι μᾶλλον φάρμακο αὐτοῦ τοῦ Ζήωνος, τοῦ διασήμου φαρμακολόγου ἀπὸ τῆ Λαοδικεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκπροσώπου τῆς Ἡροφίλειας σχολῆς.⁷

Τὸ ἐρώτημα τὸ ὁποῖο τίθεται εἶναι ποιὸς Ζήων εἶναι ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ: ὁ πασίγνωστος Ἡροφίλειος φαρμακολόγος τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. ἢ ὁ συνονόματός του Κύπριος ἰατρὸς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ.; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὸ γενικότερο ζήτημα τῶν πηγῶν τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ. Ποιὰ πηγὴ χρησιμοποιοῖ σὲ αὐτὸ τὸ χωρίο ὁ Καίλιος Αὐρηλιανός; Εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ κείμενο κάποιας ἰατρικῆς πραγματείας ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο προαναφερθέντες Ζήωνες, ἢ κάποια ἄλλη ἰατρικὴ πραγματεία, ἢ ὁποία ἔκανε μνεία τοῦ φαρμάκου διὰ στοιχάδων; Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ ἐστιάσουμε τὴν προσοχή μας στὴν ἐν γένει συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ, ἢ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ μᾶς διαφωτίσει τόσο ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν του ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἱατροῦ Ζήωνος.

Ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς δὲν ἦταν κάποιος πρωτότυπος ἰατρικὸς συγγραφέας. Ὁπαδὸς τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς, ἀνάλωσε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα στὴ μετάφραση στὰ λατινικὰ τῶν ἰατρικῶν πονημάτων τοῦ πλέον προβεβλημένου Ἑλληνα ἐκπροσώπου τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς, τοῦ Σωρανοῦ τοῦ Ἐφεσίου (2ου αἰ. μ.Χ.). Ὁ Καίλιος μετέφρασε πλῆθος ἰατρικῶν πονημάτων τοῦ Σωρανοῦ: ἢ μερικῶς σωζόμενη πραγματεία τοῦ Καιλίου *Muliebrium passionum libri* ἀποτελεῖ μετάφραση τῶν *Γυναικείων* τοῦ Σωρανοῦ· τὰ ἀπολεσθέντα *Salutaria praecepta* ἀποτελοῦν μετάφραση τῆς πραγματείας τοῦ Σωρανοῦ *Υγιεινόν*· τὸ ἐπίσης ἀπολεσθὲν *De febribus* εἶναι μετάφραση τῆς σωρανείου πραγματείας

(Kudlien)· Ζήων Ἡροφίλειος: RE 2.Reihe, τ. 10.a (Zenobia-Zythos), λ. Zenon (ἀρ. 12), στ. 144-146 (Kudlien)· H. von Staden, *Herophilus. The Art of Medicine in Early Alexandria*, Κέμπριτζ 1989, σσ. 501-505.

6. Πηγὲς γιὰ τὸν Ζήωνα τὸν Λαοδικέα: Πλίνιος Πρεσβ., *Historia naturalis* 22. 90· Κέλσος, *De medicina*, προοίμιο 5ου βιβλίου (ὅπου καὶ ἀναφορὰ σὲ φαρμακολογικὸ βιβλίον τοῦ Ζήωνος)· Φιλούμενος, CMG, τ. 10, 1,1, σ. 14, 25 Wellmann (περιγραφή *θηριακῆς* τοῦ Ζήωνος)· Γαληνός, 4. 777 Kühn (πηγὴ προφανῶς εἰλημμένη ἀπὸ φαρμακολογικὸ βιβλίον τοῦ Ζήωνος), 13. 691 Kühn, 14. 163 καὶ 171 Kühn· Ροῦφος Ἐφέσιος, σ. 583, 17 Daremberg.

7. RE 2.Reihe, 10.a (Zenobia-Zythos), λ. Zenon (ἀρ. 13), στήλη 146.

Περὶ πυρετῶν· τὸ ἀπολεσθὲν *De passionum causis* μετάφραση τοῦ πονήματος Περὶ παθῶν αἰτιῶν ἢ Αἰτιολογούμενα· τὸ ἐπίσης ἀπολεσθὲν *Liber de specialibus adiutoriiis* μετάφραση τῆς πραγματείας Περὶ βοηθημάτων ὑπομνήματα. Μεταφράσεις πραγματειῶν τοῦ Σωρανοῦ εἶναι κατὰ πάσαν πιθανότητα καὶ οἱ ἀπολεσθεῖσες πραγματεῖες τοῦ Καιλίου *Problemata* (μετάφραση τῶν Προβλημάτων τοῦ Σωρανοῦ), *Chirurgumena* (μετάφραση τῶν Χειρουργουμένων), *Medicaminum libri* (μετάφραση πιθανὸν τοῦ Περὶ φαρμακείας τοῦ Σωρανοῦ, βλ. Γαλληὸν 12. 493 Kühn), *Epistulae graecae ad Praetextatum*, *Responiones medicinales*. Οἱ σωζόμενες πραγματεῖες τοῦ Καιλίου *Celerum sive acutarum passionum libri* καὶ *Tardarum sive chronicarum passionum libri* ἀποτελοῦν μετάφραση τῆς ἀπολεσθείσας πραγματείας τοῦ Σωρανοῦ Περὶ ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν.⁸

Οἱ μεταφράσεις τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ πιστὲς πρὸς τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Σωρανοῦ. Σύμφωνα μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ Wellmann, τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῆς μεταφράσεως τῶν *Γυναικείων* τοῦ Σωρανοῦ ἀπὸ τὸν Καίλιο Αὐρηλιανό,⁹ ἀντιπαραβαλλόμενα πρὸς τὸ σωζόμενο ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Σωρανοῦ, καταδεικνύουν αὐτὴ τὴν πιστότητα: πέραν ὀρισμένων ἀμελητέων ἀλλαγῶν, ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς μένει ἀπολύτως πιστὸς στὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Σωρανοῦ.¹⁰ Ἡ πιστὴ αὐτὴ μετάφραση μοιραῖα θὰ ὀδηγοῦσε καὶ στὴν ἐπιβίωση τῶν ἴδιων τῶν πηγῶν τοῦ Σωρανοῦ μέσα στὸ λατινικὸ κείμενο τοῦ Καιλίου.

Ἡ πραγματεία *Tardarum sive chronicarum passionum libri* παρέχει καὶ αὐτὴ ἐνδείξεις ὅτι ἀποτελεῖ πιστὴ μετάφραση πραγματείας τοῦ Σωρανοῦ. Σὲ αὐτὴν μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς συγγραφικῆς μεθόδου τοῦ Σωρανοῦ, ὅπως αὐτὴ καταδεικνύεται στὸ σωζόμενο ἑλληνικὸ κείμενο τῶν *Γυναικείων* του: (α) Οἱ πηγὲς στὸ *Tardarum sive chronicarum passionum libri* (ὅπως καὶ στὸν Σωρανό) παρατίθενται ὀνομαστικῶς (μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα: π.χ. Ἴπποκράτης, Ἀσκληπιάδης, Θεμίσων), ἀλλὰ χωρὶς μνεῖα τοῦ τίτλου τῆς πραγματείας ἀπὸ τὴν ὁποῖα ἔχουν ληφθεῖ. (β) Οἱ πηγὲς γιὰ κάθε πραγματευόμενο ζήτημα παρατίθενται κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ, ὅπως

8. Πρβ. RE τ. 3.1 (Barbarus-Campanus), λ. Caelius (ἀρ. 18), στ. 1257-1258 (Wellmann)· RE 2.Reihe (R-Z), τ. 3 A.1 (Silacensis-Sparsus), λ. Soranos, στ. 1113-1130 (Kind).

9. Ἐκδόση τῶν ἀποσπασμάτων: M. F. Drabkin – I. E. Drabkin, Caelius Aurelianus, *Gynaecia. Fragments of a Latin Version of Soranus' Gynaecia from a Thirteenth Century Manuscript*, Baltimore, John Hopkins Press, 1951. Γιὰ μία πρόσφατη ἔκδοση τῶν *Γυναικείων* τοῦ Σωρανοῦ, βλέπε P. Burguière – D. Gourevitch – Y. Malinas, *Soranus d'Éphèse. Maladies des femmes*, τ. 1-4, Paris, Les Belles Lettres, 2000.

10. Βλ. RE τ. 3.1 (ὁ.π., σημ. 8), στ. 1257. Γιὰ τὴν μεταφραστικὴν τεχνικὴν τοῦ Καιλίου στὸ *Tardarum sive chronicarum passionum libri*, βλ. τὴν νεότερη ἐργασία τῆς Urso, ὁ.π. (σημ. 1).

καὶ στὸν Σωρανό.¹¹ (γ) Οἱ πηγές εἶναι εἰλημμένες ἀπὸ μιὰ μεγάλη ποιικιλία παλαιότερων ἰατρικῶν συγγραφέων καὶ ἔργων, καὶ ὄχι μόνον τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς (Ἴπποκράτης, Διοκλῆς Καρύστιος, Πραξαγόρας Κῶος, Ἡρόφιλος, Ἐρασίστρατος, Ἀσκληπιάδης, Δημήτριος Ἀπαμεύς).¹² Ἐπομένως, καὶ στὸ σύγγραμμα *Tardarum sive chronicarum passionum libri*, ὁ Καίλιος Αὐρηλιανὸς δὲν εἶναι πρωτότυπος συγγραφέας, οὔτε κὰν διασκευαστῆς παλαιότερων ἑλληνικῶν πραγματειῶν: στὴν πραγματικότητα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταφραστῆς, καὶ γι' αὐτὸ πιστότατος μάρτυρας τοῦ κειμένου τῆς ἀπολεσθείσας πραγματείας τοῦ Σωρανοῦ *Περὶ χρονίων παθῶν*.¹³

Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ *Tardarum sive chronicarum passionum libri* τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ εἶναι πιστὴ μετάφραση ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. (Σωρανόος Ἐφέσιος), τὸ μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Καίλιο χωρίο 4. 98-99 τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν κατὰ δύο αἰῶνες μεταγενέστερο Ζήωνα τὸν Κύπριο. Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ Ζήνων πρέπει νὰ εἶναι χρονολογικῶς παλαιότερος ὄχι μόνον τοῦ Σωρανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κασσίου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται λίγες γραμμὲς παρακάτω (4. 99): ἄς μὴν λησμονοῦμε ὅτι οἱ πηγές τοῦ Σωρανοῦ στὸ ἀπολεσθὲν σύγγραμμα παρετίθεντο κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ. Ἐφόσον ὁ Κάσσιος αὐτὸς εἶναι ὄντως ὁ ἰατρὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου, ὁ ὁποῖος εἶχε παρασκευάσει περίφημο φάρμακο κατὰ τῆς κωλίτιδος (*κωλικὴ Κασσίου*),¹⁴ τότε ὁ ἀναφερόμενος Ζήνων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι παλαιό-

11. Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ α' καὶ β' ὡς χαρακτηριστικὰ τῆς παραθέσεως πηγῶν ἐκ μέρους τοῦ Σωρανοῦ (καὶ μόνον τοῦ Σωρανοῦ), βλ. *RE* 2.Reihe (R-Z), τ. 3 A.1, (ὁ.π. σημ. 8), στ. 1114 (μὲ παλαιότερη βιβλιογραφία).

12. *RE* τ. 3.1 (ὁ.π. σημ. 8), στ. 1257 (Wellmann): πρβ. καὶ indices συγγραφέων παρατεθειμένων ἀπὸ τὸν Καίλιο Αὐρηλιανὸ στὸν Drabkin, ὁ.π. (σημ. 1), σσ. 1005-1008· ἐπίσης βλ. Bentz – Pape, ὁ.π. (σημ. 1), τ. 2, σσ. 943-952. Γιὰ indices συγγραφέων στὰ *Γυναικεῖα* τοῦ Σωρανοῦ, βλ. Burguière – Gourevitch – Malinas, ὁ.π. (σημ. 9), τ. 4, σσ. 117-118. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παρουσία ἀμπολλῶν κοινῶν ὀνομάτων στοὺς indices συγγραφέων τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ καὶ τῶν *Γυναικειῶν* τοῦ Σωρανοῦ, δεῖγμα καὶ αὐτὸ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἀπὸ τὸν Σωρανό ὡς πρὸς τὶς πηγές.

13. Βλ. Bentz – Pape, ὁ.π. (σημ. 1), τ. 1, σ. 5 (πρόλογος τῆς Jutta Kollesch), ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ πραγματεία *Tardarum sive chronicarum passionum libri* τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ διασώζει αὐτοῦσιο τὸ δοξογραφικὸ ὕλικό ποὺ παρέθετε ὁ Σωρανόος, ὄντας πιστὴ μετάφραση τῆς ἀπολεσθείσας πραγματείας τοῦ Σωρανοῦ. Ἡ πραγματεία *Tardarum sive chronicarum passionum libri* ἀναγνωρίζεται ὡς οὐσιαστικῶς ἓνα ἔργο τοῦ Σωρανοῦ σὲ λατινικὴ μετάφραση (... «als geistiges Eigentum des Ephesiers gelten kann»).

14. Γιὰ τὸν Κάσσιο βλ. *RE*, τ. 3.2 (Campanus ager-Claudius), λ. Cassius (ἀρ. 3), στ. 1678-1679 (M. Wellmann). Αὐτὸς ὁ Κάσσιος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τοὺς ἄλλους δύο συνονόματους ἰατρούς, Ἑλληνα καὶ Ῥωμαῖο: πρβ. *RE*, τ. 3.2, λ. Cassius, ἀρ. 8, στ. 1679-1680 (M. Wellmann) καὶ λ. Cassius, ἀρ. 44, στήλη 1723 (M. Wellmann). Ὁ Κάσσιος ὁ ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Καίλιο Αὐρηλιανὸ (*Tard. pass.* 4. 99) εἶναι πιθανότατα Ἑλληνας ἰατρὸς ὁ ὁποῖος ἤσκησε τὴν ἰατρικὴ στὴ Ῥώμη κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου: βλ.

τερος του 1ου αι. μ.Χ. Έπομένως, καταλήγουμε πάλι στην έλληνιστική εποχή: μόνοι πιθανοί υποψήφιοι πλέον απομένουν ο Ζήνων Λαοδικεύς, ο φαρμακολόγος του 1ου αι. π.Χ., ή ο Ζήνων ο Ήροφιλείος, ο πολλάκις ταυτιζόμενος με τον Ζήωνα τον Λαοδικέα.

Ένα τελευταίο έρώτημα τὸ ὁποῖο τίθεται εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Σωρανὸς παρέθετε Ἡροφίλειο συγγραφέα στὸ συγκεκριμένο χωρίο. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἕνας ἐκπρόσωπος τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς (Σωρανός) νὰ παραθέτει ἕναν Ἡροφίλειο (τὸν Ζήωνα Λαοδικέα); Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ κατὰ πόσον ὁ Ζήνων Λαοδικεύς ἦταν ὄντως Ἡροφίλειος. Στὴν πραγματικότητα, τὸ μόνο στοιχεῖο ποὺ φαίνεται νὰ τὸν συνδέει μετὰ τὴν Ἡροφιλεία σχολὴ εἶναι ἡ καταγωγὴ του ἀπὸ τὴ Λαοδικεῖα τῆς Φρυγίας, ἡ ὁποία κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος (12. 580) ἦταν διδασκαλεῖον Ἡροφιλείων ἰατρῶν.¹⁵

Ὡστόσο, εἴτε θεωρήσουμε τὸν Ζήωνα Λαοδικέα Ἡροφίλειο εἴτε ὄχι, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ Σωρανὸς ἐπιδεικνύει ἀνεξαρτησία κατὰ τὴν παράθεση τῶν πηγῶν του.¹⁶ Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ προηγουμένως, διπλά στοὺς οἰκείους του Μεθοδικούς ἰατροὺς βρίσκουμε νὰ παραθέτει πολλάκις ἀπόψεις ἰατρῶν ἄλλων χρονικῶν περιόδων καὶ σχολῶν. Αὐτὸ συμβαίνει στὴ σωζόμενη πραγματεία του *Γυναικεῖα*, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε συνέβαινε καὶ στὸ *Περὶ ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν*, ὅπως καταδεικνύεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ.¹⁷ Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Σωρανός, ἂν καὶ πιστὸς στὶς ἀρχές τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς, δὲν ἔμεινε ἀσυγκίνητος ἀπὸ τὸ ἔργο ἄλλων σχολῶν, καὶ δὴ ἀπὸ τὶς φαρμακολογικὲς ἔρευνες τῶν Ἡροφιλείων. Τὶς ἀπόψεις τῶν Ἡροφιλείων τὶς παραθέτει πολλάκις στὰ σωζόμενα *Γυναικεῖα*, ἐνίοτε βέβαια μετὰ διάθεση κριτικῆς πρὸς αὐτὲς καὶ μετὰ στόχο νὰ καταδείξει τὶς θέσεις τοῦ Μεθοδισμοῦ σὲ ἀντιπαραθέση πρὸς τὸν Ἡροφιλισμό.¹⁸ Οἱ ἀπόψεις τῶν παλαιότερων Ἡροφιλείων πρέπει νὰ τοῦ ἦταν γνωστὲς χάρις στὴ μακρο-

Δάμπαση, ὅ.π. (σημ. 3), σ. 149-150 μετὰ παλαιότερη βιβλιογραφία. Γιὰ τὴν κωλικὴν τοῦ Κασσίου βλέπε Γαληνό, 13. 276 καὶ 286 Kühn.

15. Βλ. καὶ von Staden, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 504, σημ. 17 καὶ 19 (καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία).

16. Γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Σωρανοῦ βλ. Burguière – Gourevitch – Malinas, ὅ.π. (σημ. 9), τ. 1, Εἰσαγωγὴ, σσ. xl-xliii.

17. Βλ. παραπάνω, σημ. 12 καὶ 13.

18. Αὐτὴ εἶναι μία τεχνικὴ τοῦ Σωρανοῦ μετὰ στόχο τὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ Μεθοδισμοῦ του: βλ. Burguière – Gourevitch – Malinas, ὅ.π. (σημ. 9), τ. 1, Εἰσαγωγὴ, σ. XL. Πρβ. Σωρανοῦ *Γυναικεῖα* 4. 2, 194 κ.ἐξ.: *εἰ μὴ ἄρα καὶ δικαίως ἐν τούτῳ μεμφαίμεθα τοὺς Ἡροφιλείους ἐπεὶ δυνάμεις ἐπιθετικὰς φάμεν ἐν τῷ περὶ νοσημάτων τόπῳ ὑπόστασιν μὴ ἔχειν· οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὁμολογοῦσιν (ἀσχεῖται κριτικὴ σὲ ἀποψη τοῦ Ἡροφιλείου Δημητρίου Ἀπαμέως).*

χρονη ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἱατρικῆς· προῖον αὐτῆς τῆς ἐνασχολήσεως τοῦ Σωρανοῦ ἦταν καὶ ἡ ἀπολεσθεῖσα πραγματεία του *Βίοι ἰατρῶν καὶ αἰρέσεις καὶ συντάγματα* (σὲ δέκα βιβλία).¹⁹ Δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε σήμερα (ἀφοῦ ἔχει χαθεῖ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἔργων του) ὡς ποιοῦ βαθμὸ αὐτῆ ἢ ἐκτίμηση τοῦ Σωρανοῦ γιὰ τὸ ἔργο ἄλλων σχολῶν συνέβαλε στὴ μεταγενέστερη ἄποψη ὅτι ὁ Σωρανὸς παρεξέκλινε σὲ μερικὰ σημεῖα τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη γραμμὴ τῆς Μεθοδικῆς σχολῆς.²⁰ Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἡροφιλείου συγγραφέα στὸ οἰκεῖο χωρίο τοῦ *Περὶ ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν* (ποῦ μεταφράσθηκε ἀπὸ τὸν Καίλιο στὸ *Tard. pass.* 4. 99) δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἐκπλήσσει καθόλου.

Συγκεφαλαιώνοντας, ὁ Ζήνων τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ εἶναι ἰατρὸς τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐνδεχομένως τῆς Ἡροφιλείας σχολῆς, καὶ ὄχι ὁ ἐκ Κύπρου ἰατρὸς Ζήνων τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Ἐπομένως, ὀρθῶς τὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα δὲν περιλαμβάνεται στὴν πρόσφατη ἔκδοση τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ζήνωνος τοῦ Κυπρίου ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἄνδρέα Βοσκό, στὸν τέταρτο τόμο τῆς *Ἀρχαίας Κυπριακῆς Γραμματείας*.²¹

Νέο Ἡράκλειο

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

19. Γιὰ τὴν πραγματεία αὐτὴ βλ. *RE* 2.Reihe (R-Z), τ. 3 A.1 (Silacensis-Sparsus), λ. Soranos, στ. 1115-1116 (Kind).

20. [Γαληνός], *Εἰσαγωγή* 14.684 Kühn: *διεστασίασαν δὲ περὶ τινῶν ἐν αὐτῇ* (sc. *τῆ μεθοδικῆ αἰρέσει*) *Ὀλυμπιακὸς ὁ Μιλήσιος καὶ Μενέμαχος ὁ Ἀφροδισηεὺς καὶ Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος*. Γιὰ τὸν Μεθοδισμό καὶ τὴ θέση του στὸ ἔργο τοῦ Σωρανοῦ, βλ. Burguière – Gourevitch – Malinas, ὁ.π. (σημ. 9), τ. 1, *Εἰσαγωγή*, σσ. xix-xxii, xl-xlvi. Γιὰ τὸν Μεθοδισμό γενικῶς βλ. καὶ τὴν παλαιότερη ἐργασία τοῦ Th. Meyer-Steinig, *Das medizinische System der Methodiker. Eine Vorstudie zu Caelius Aurelianus «De morbis acutis et chronicis»* [Jenaer medizin-historische Beiträge, 7/8], Jena, G. Fischer, 1916.

21. Βλ. Βοσκό, ὁ.π. (σημ. 4), σσ. 300-309 (ἀρχαῖες μαρτυρίες γιὰ Ζήωνα Κύπριο), 666-686 (σχολιασμός), καὶ ἰδιαίτερος σ. 669 μὲ σχόλιο γιὰ τὸ χωρίο 4. 99 τοῦ Καιλίου Αὐρηλιανοῦ.

